

MIKEL ZARATE, BIZKAIERAREN ETA EUSKARA BATUAREN ARTEKO ZUBIGINTZAREN ESTRATEGA

Lezaman, 2004-IV-01

*Jose Luis Lizundia Askondo,
euskaltzain osoa*

Berbaldi honen xedea ez da Mikeli buruzko biobibliografia oparoa egitea, ez helburu apalagoa du. Alde batetik, non, noiz eta nola egin nuen haren ezagutza aipatuko dut laburki eta, bestetik, tituluan adierazten dudana garatuko dut, hots, bizkaieraren eta euskara batuaren arteko zubigintzaren estrategia izan zela azalduko.

1964-1966 urteetan egon zen Mikel Zarate Gereako abade. Gere(n)a, Gere-a, Geria gaurko ahotan, Mallabia udalerriko bost kofradia edo auzo nagusietariko bat da, baina bere parrokia propioarekin. Durangoko merindade historiko eremukoa, beraz, baina Artibai arro edo isurikoa denez, Markinako artziprestazgokoa zen Mikelen garaian. 1960ko erroldan 124 biztanle zituen Gereak, baina elizaz, apur bat gehiago, zeren eta baserri-etxe batzuk gehiago hartzen baitzituen.

Garai horretan ezagutu nuen Don Mikel, Gerean bertan, hobeto esan Durango-Ondarroa errepidearen mendate den Trabakuan zeuden eta dauden bi ostatuetariko batean. Ostatuok, Gereako parrokiakoak dira, baina ni tabernatiko parrokiario nintzen, ez hango eliztar. Trabakubekoan zegoen ostatuz Don Mikel eta ni, hara, joaten nintzen nire Lambretta konpontzera eta, Trabakugoikora, dantza lotura, baina baita ere, Julian Zelaietaren etxea zelako ere. Jakingarria da 1965an talde batek Gerediaga Elkartea sortu genuela eta urte berean Euskal Liburu eta Disko Azoka ere. Hain zuzen, ni izan nintzen dirurik ez zeukan elkarte horren lehen diruzaina, baina, bigarrena, Trabakugoiko Julian, 1966aren azkenaldera. Mikelek hasiera hasieratik eta eskualde bertatik ezagutu zuen Gerediaga Elkartea eta haren emaitzarik oparoena, Liburu Azoka. Lekuko naiz. Hurrengo urtean, 1967an, D. Pedro Agirre Lupiola, elorriarra, Pedro Haundi, Gereara parroko etorri zanean, berarekin adostu behar izan genuen Estatuan zehar zeuden eskualdeko unibertsitate estudiantentzat Gerediaga Elkartean Gereako abadetxean antolatu zituen Jardunaldiak, Aste Santuko oporretan. Ideia aurreko urtean Mikeli erraz salduta geneukan. Garai hartan holako biltzarrik egitea ez zen bat ere erraza, abade baten babes, abadetxe baten kokagune eta, dena esateko, Mallabiko alkate on baten, Galarragako

Eusebio Arregiren oniritzirik gabe. Klandestinitatean egin behar izango genuen. Orduan ezagutu nituen Mikel Zaratek bere lan batean aipatzen duen «kuadrenuen», solaskideak Gereako sakristau Patxi Gerenabarrena eta geroko Goikoetxeko Martzel Garitagoitia.

* * *

Gehienok jakingo duzue Mikel bokazio berantiarreko apaiza zela; guxtiagok, ordea, bere lehen lehenago, delineaioa ikasi ondoren, aparejadoretzakoak hasi zituela, orain, arkitekto tekniko deitzen denekoak ikasketak aparejadoretzakoak zirela, orain, arkitekto tekniko deitzen denekoak. Herrilanean eta bestetan kontratista familiakoa, bazekian, beraz, obragintza zer zen eta, behala aipatuko dudanez, zubigintza nolakoa zen.

Ene uste apalez, hau izan zen Mikelek gure nazio hizkuntzari egin zion emaitzarik garrantzitsuena, hots, mendebaldeko euskalki nagusiaren, bizkaieraren, alegia, eta euskara batuaren, nazio hizkuntza estandarren arteko zubigintzaren estrategia izatea.

1978.urtean, Bergaran, Euskaltzaindiak bere sortzailetariko bat, Luis Eleizalde omentzea erabaki zuen haren jaioterrian, mendeurrena ospatuz. Euskaltzain oso izateaz gain, matematika irakasle eta politiko pragmatiko ere izan zen Eleizalde jeltzalea. Euskara batuaren premia 1919an jadanik ikusi zuena, zoritxarrez laster hil bazen ere. 1968ko Arantzazuko Biltzar famatutik hamar urtera izan zen, beraz, hurrengo Biltzarra, VIII. Urte horren hasieran Euskaltzaindiaren idazkariak, Juan San Martinek eta biok deliberatu genuen beharrezko zela geografikoki bazterrekoak ziren euskalki bien lekukotasuna, bizkaierarena eta zubererarena, alegia, Biltzar horretan agertu. Biok bat gentozen nor zen bizkaieraren eta euskara batuaren zubigile, obragile edo kontratista Mikel Zarate. Zuzendaritzaren onarpenez eta Biltzarraren antolakizun idazkari legez, Deriora hurbildu eta Mikelen baietza jaso nuen. Bergarako Erret Seminarioan, UNEDeko gelan, maiatzaren 28an hileroko osoko bilkuraz gain, Euskaltzaindiak Biltzarraren finkatzeaz bilera berezia ere egin zuen. Hara zer dioen orduko batzar agiriak:

«Euskaltzainburuak irailean egiteko gareen Bergarako Biltzarraren xedeak agertu ditu: Luis Elizalderen omenez eta euskara idatziaren batasuna gai hartuz, Arantzazun 1968an eta geroztik eman diren batasun arauak aztertzeaz eta birrikustez, ortografia hauziak bereziki, eta azkenik batzarrerako deian gomiteak egiteaz. Ondotik, antolakizun batzordearen azalpenak egin ditu, bertako idazkari izendatu zen J.L. Lizundiak. Hizkuntza batzordearena J.A. Letamendiak, zenbait txostenen berri emanaz: X. Kintanak; idaztarauak; L.M. Mujika fonemaz; Mikel Zaratek, bizkaieratik batura...».

Organigrama ere onartu zen, zeinetan agertzen baita buru L. Mitxelena buru eta J.A. Letamendia idazkari eta kideen artean Mikel Zarate.

Juan San Martinek adiskidantza handia izan zuen Mikelekin eta berak egin zion gure *Euskera* agerkarian deitu ohi dugun «hilberri txostena». Bi orrietatik pasarte hau bakarrik irakurriko dut:” 1978. urtetik Deustuko Unibersitatean irakaslea zen. Eta, urte horretan, Euskaltzaindiaren eskariz gertatua, Bergaran egin zen Biltzarean, «Euskara batua eta euskalkiak» zeritzan txostena irakurri zuen. Gai hontaz oso kezkatua zegoen bizkaiera batura eraman ahal izateko edo bizkaieraren guna euskara idatziaren batasunera emateko».

Hitzaldiaren pasarte zenbait ekarriko nituzke, baina ez nuke luzatu nahi. Labur labur:

«Hain zuzen ere, ez dut uste inongo hizkuntza batu bizirik, komunikabide jator izateko gai den hizkuntza batu bizirik, hamar urtetan batu denik, eta batu daitekeenik ere ez...»...; «Arrese Beitiaren behinolako zortziko txikia:

Bizkaia, Gipuzkoa
ta gure Araba,
eta Nafarroagaz
lau anaia gara;
beste aldeko irugaz
batzen gareala,
zazpirok bear dogu
gaur salbau Euskara»...;

«Eta euskara batua egiteko, euskaldun guztientzat ulerbide jator pozgarri izango den euskara batu bizi bat egiteko, kontzientzia hori balute euskaldun guztiek, beste hamar edo hogeitau urte barru, beharbada, euskara baturik egongo litzateke eta Euskal Herriak nortasun eta zertasun berri bat izango luke, dudarik gabe»...; «Baina ahalbait arinen batzeko eginalak egitean, kontzientzia ta jokabide ezberdinak ditugu. Zergatik? Jakinezatasunagaitik esango nuke, lehenengo ta behin, kulturgabetasunagaitik, analfabetoak garelako»...; «Jakinezatasunak zabarkeriara eramaten gaitu: gizonai, gizonari, gizonari, gizonari, gizonari...; zabarkeriara eramaten gaitu, euskararen zatiketara ta euskara batuaren aurkako funtsgabeko ausartzia lotsagarria. Horrela euskara batua ezezik, euskalkiak heurak ere hondatu egingo ditugu. Horixe da euskararen hondabidetik egokienetarikoa bat da erdara batura berehalaxe jotzeko ibilbiderik aukerakoena»...; «Burrukan ari diren bi, besarkatu ere egiten dira»... Eta gu ere, euskaldunok, espainiarren aurka ibili izan gara beti burrukan, eta azken berrogei urteotan batez ere»...; «Eta demokrazia bidez lortu nahi baldin badugu Euskal Herri batu bat eta hizkuntza batu bat, errespetozko askatasunez lortu behar dugu, euskara batua ta euskalkiak errespetatuz, euskalki guztiak baturako bidean begirunez, jakituriaz ta zentzua jartzeko ahaleginak egingez»...; «1. Euskararen batua esatean, batzuk batua bakarrik hartzen dutela kontutan esan genezake. Baina euskara (izena), lehenago da batua (izenlaguna) baino. Euskalkiak lehenago dira euskara batua baino, oraingoz bizirik euskalkiak bakarrik ditugu ta. Hala ere, euskalkiak elkarganatu ta batu egiten ez baditugu, euskara batu bat euskalkien bitartez egiten ez badugu, euskalkiak heurak ere, gaurko bideetatik badoaz behintzat, hondatu egingo dira ta Euskal Herri Erdal Herri bihurtuko da. Goitik behera euskara batu bat jartzea oso erraza da, esperantoa bezalako euskara

batu bat egitea oso erraza da, baina komunikabide izateko euskara batu bizi bat egitea ez. Behetik gora joatea, euskalkiak euskara batu baterantz bultzatzea dugu, ba, lehenbiziko eginbeharra. Ta horretarako nahi ta nahi ezkoa dugu alfabetatzea»...; Ba dakit hizketa biziaren gatza indargetu egiten dena horrela, alfabetatzeak kolorea ta grazia kentzen diona hizkera bizi nahastuari. Baina premiazkoagoa dugu oraingoz bizia, zehaztasuna ta batasuna, gatza eta kolorea baino. Beste alde batetik, alfabetatzearen ekinean, dakigunetik ez dakigunera joatean, euskalkietatik baturantz jotzean, euskalkikeriaren eragozpena dugu. Hala ere, biak kaltegarriak izanik ere izanik ere euskara batua egiteko, euskalkikeriaren eragozpenak kalte gutxiago egiten duela uste dut batukeriaren eragozpenak baino. 2) Hizkuntza mailak berezi ta argi ta garbi jarriko nituzke alfabetatzean, hau da, errezenetik zailenerainoko mailak jarriko nituzke, mundu guztiko eskoletan egiten den legez»... «Hogei urtetan ari naiz irakaskintzan eta ondo dakit zelakoa den gure nahaste-borrastea ortografiaren arazoan. Izugarria da lotsagarria! Eta hori erdarazko ortografia baino askozaz ere errazagoa delarik euskarazkoa! Askozaz errazagoa dudarik gabe. Erdaraz egin ditugun hogei ta bost mila orduak gogoratu behar berriz ere. Zenbat ordu eman ote digu euskal ortografia ikasten? 4) Morfologia ta lexiko aldetik, aspaldion asko ere asko aurreratu dugula esan behar batasun bideetan zehar. Deklinabidea gehien batean baturik dugu ta ortografia bezala deklinabide bat erabiliko nuke nik beti euskarazko idazki guztietan.»...; «Egina dago egon aditz batu bat paperean; baina eginda egon arren, oraindik zer azterturik asko dugu aditzaren alorrean aditz batu bizi bat lortu baino lehen»...; «Horrexegatik, oraingoz, aditz «sub-standar» bat, baturantzako maila bat egitea eskatuko nuke bizkaitarrentzat Bizkaierazko aditz “sub-standar” hori izan zen eta lapurtar eta zuberotarrentzat ere bai agian, euskara bizitik euskara batu bizirantz goazelarik ahalbait arinen ta egokiro joateko. Bestelan, Bizkaia behinik behin, nik neuk ez dut beste bide egokiagorik eta errazagorik ikusten». «1968. urtean Arantzazun Mitxelenak esana gogotan harturik: «Ez letorke kalte handirik oraingoz, beste puntuetan bateratsu bagen-toz, aditz laguntzaile molde bat baino gehiago usatzetik. Egizta bait daiteke aditz laguntzaile horiek isomorfoak edo direla euskalki bakoitzean, eta euskalki batetik bestera ere bai, beharrik». 6) Joskerari buruz ere ba dugu zeri ekin asko, euskalki bakoitzaren joskera motak aztertzen eta batzen. Baina oraingoz ez du hainbesteko eragozpenik sortzen batasun bidean zehar gozelarik ta beste baterako utziko dugu joskeraren arazoa». «Amaitzeko hauxe esan nahi nizueke: Euskararen ikuspegitik euskararik txarrena erdararik onena baino hobea dela eta bizkaieraren esaera ta joskera, gipuzkeraren indar ta ardatza, lapurteraren dotoretasun ta ozentasuna, nafarreraren sustrai ta antzinatasuna eta zuberoteraren lilura xarmanta haintzat eta ontzat harturik eta zaindurik, eginahalak egin ditza-gula guztiok euskara bizi batu bat ahalbait arinen egiteko».

Bizkaierazko aditz “sub-standar” hori izan zen Bilboko Hizkuntza Esko-la Ofizialeko talde batek prestatu eta Euskaltzaindiak, arau ordezkaritza osoa emanaz, batzorde batek onartua, zeinetan zeuden Luis Villasante, Eusebio Erkiaga, Alfonso Irigoien, Juan San Martin, Lino Akesolo, Josu Oregi denak bizkaitarrak euskalkiz, Eusko Jaurlaritzara igorri, zeinen Hezkuntza Administrazioak eskatu bai zigun espresuki. Eta, honetaz, gure Mikelek zortzi bat urte lehenago.

Mikel Zarateren hitzaldi eder hori, Bergarako Biltzarreko akta akademi-koetan irakur daiteke. Eta eder ez da nik diodalako bakarrik, jarraian izanda-ko elkarrizketako zenbaitzuek hala ziotelako baizik. Hara hor aipamenok: Kol-
do Mitxelenak:

«Zarateren hitzaldian, biziro egokiak iruditu zaizkit zenbait gauza. Ez naiz ari, niri gustatzen zidan ortografiari bakar bat hortaz. Lehendabizi ongi eta garbi gelditu dena zera da, alegia, gauzak egin behar direla, euskaldunak, dakienetik ezta kienera, eta bidea, alfabetatzea dela»; Patxi Altunak: «M. Zarateren hitzaldia bikaina iruditu zait»; Bixente Latiegik: «Mikeli esan nahi diot bere hitzaldia, orain artekoetatik, praktikoaena izan dela. Konforme nago puntu gehienetan»; J.J. Azurzak: «M. Zarateren hitzaldia ederra izan da, oso gustora entzun dut»; Pedro Pujanak: «M. Zarateren euskara batua eta euskalkiak izeneko lana ederra entzun ondoren...»; Jose Mari Irazolak: «hizlariak esan duenarekin oso bat nator».

Mikel Zarateren liburu askoren aipamenak ekarriko nituzte. Bat bakarrik aipatuko dizuet, ordea, *Euskal Ortografia (Baturantz)* izenekoa, Leopoldo Zugaza Editor, Durango 1978, gaurko nire gaira datorrelako, hain zuzen. «Bi maisuren iritziak» izena eman zion fantasiako elkarrizketaz, Mitxelena, D. Manuel Lekuonak eta berarekin asmatutakoa, oso polita da. Sarrerak ere ez du ezer alperrik galtzekorik, Axularren hitzak ere, beretzat argudio legez hartzen baititu:

«Hala ere, gauza bat ikusten da argi eta garbi: Beste hizkuntzek batasun bat lortu dute, koine ofizial literario bat dute; baina euskarak, euskerak, eskuera ez du... Eta horixe da lotsagarriena eta penagarriena: Axularren hitzok oso egokiak direla gaur ere liburu honen sarreran jartzeko, oso egokiak direla, zoritxarrez, hiru hurrehun urtegarrenean ere». Eta Axularrekin hasi eta Axularrekin bukatzen du: «Zeren halatan, ez litzateke euskara hain labur, eskas eta ez hertsia, nola munduak uste baitu, eta baitaduka, dela».

Baina, nire ustez, Bergarako Biltzarreko hitzaldiak lekukotzen didana, baina baita ere bere emaitza literario eta intelektualak, beste hau da: Mikelek ez zuen onartzen euskara batu edo estandararen, hots, gure nazio hizkuntza amankomunaren kontra bizkaiera jartzea. Egia da euskara batua euskal mendebaldeko hizkeratik urruntxo zegoela, baita Ipar-Ekialdekoetik ere, esango lukete euskaltzainkide eta idazle oparo ditugun Jean-Louis Davant eta Txomin Peillen zuberotarrek, baina ez ziren eta ez dira euskara batuaren kontra inoiz jarri eta bietan idatzi dute asko. Gure herrialdeko sektore batek, ordea, bizkaiera euskara batuaren aurkako kanpainan arma bezala erabiltzen zuen. Horrez gain, gutxitan izaten zen tradizio ederreko bizkaiera literarioa, baizik eta hogeigarren mendeko bizkaiera purista bat, Sabinorena berea ere ez, ez eta Azkue puristarena, «azkuence» deitu zutena, alegia. Batzuen sektarismoa zen, beste batzuen, ordea, gerra aurreko eta osteko belaunaldiko eta meritu pertsonal ugari euskaltzale zenbaiten «aggiornamento»rako ahaleginik edo ahalik eza. Euskalgintzak ere izan ditu Ottavianniak. Eta arazo larri honi irtenbidea ematen saiatu zen Mikel eta baita lortu ere. Eta abade sartu aurreko ikasketa eta ofizioari jarraiki, obragintzari –Iparraldeko hitz adierazgarri

hau hartzen dut— heldu zion. Eta hemen dator nire hipotesia, abade izateak asko lagundu ziola nik izenburuan esandakoaren ildotik, bizkaieraren eta euskararen arteko zubiaren estrategia disenaitzeko. Hara hipotesiareko nire uste batzuk: 1. Gereaa-Mallabiko eta Lezama-Txorierriko hizkerek, biak bizkaiera izan arren, alde nabarmena daukate, hori berak aitortzen zuen; 2. Baionako elizgizonak, Bilbokoak bezalaxe, «lingua vernacula» delakoetara liturgia tes-tu eta besteek latinetik itzultzen ziharduten. Berak bazekien Lafitte, Xarriton, Andiazabal eta beste baxenafar-lapurteraren erabilera ez zutela ariete legez euskara batuaren kontra jartzen, aliatu baizik. Bestalde, bazegoen Iruñeko elizbarrutian beste apez bat, Jose Maria Satrustegi, alegia, ez zegoena bat ere eroso Nafarroan gipuzkera eliz testuetan sartzearekin, nolabait, Elizaren «lingua franca» gipuzkera erabiliz. Hori hainbeste aldiz entzun nion Jose Mariri berari. Bistan zeukan, Mikelek, bizkaiera euskara batuaren kontrako aurkari ezin zitekeela izan. Obragintzako bizitza zibiletik bizitza eklesiastikora berandu sartzeak, ohiko heziketadun elizgizon askok ez zuten pragmatismoaz hornitua zegoen eta horrekin baliatu zen zubigintzarako. Zeren eta «dakigun (ibai ertzetik, bizkaieratik, kasu honetan) euskalkitik, ez dakigun (beste ibai ertzera, euskara batura) estandarera igarotzeko, zubi estrategiko bat diseina-tu eta egin behar zen eta, diseinatu eta egin zuen. Hori berari zor diogu eta estrategia hori gauzatzeko kontratista enpresa bat behar zen, bera mundu enpresarial horretan ibilia zen, bestalde. Ene ustez, Labayru Ikastegia izan zen enpresa hori. Eta eskertzekoa da. Izen bi bakarrik aipatuko ditut: Ander Man-terola eta Adolfo Arejita.